

FRANSA'NIN RUANDA SOYKIRIMINDAKİ ROLÜ, BİRİNCİ KISIM: RUANDA'DA NE OLDU?

Ceyda ACİCBE

Analist

Analiz No : 2020 / 29

24.08.2020

Giriş

On yıllardır Tutsi ve Hutular arasında süregelen çatışmalar 1994 yılında Ruanda Devlet Başkanı Juvenal Habyarimanayı taşıyan uçağın suikast sonucu düşürülmesinin ardından patlak vermiş, 100 gün içerisinde 800 binden fazla Tutsi ve ılımlı Hutu, aşırı uç Hutular tarafından soykırıma uğratılmıştır.[1] Tarihin en karanlık sayfalarında yerini alan Ruanda soykırımından geriye, Ruanda halkının tarifsiz acılarının yanında soykırımın perde arkasına ilişkin aydınlatılması beklenen gerçekler kalmıştır. Bugüne dek Ruanda soykırımında rolü olması sebebiyle başta Fransa ve Belçika olmak üzere Batılı sömürgeci güçlere ve Batı kökenli uluslararası sistemin önde gelen unsurlarına çeşitli suçlamalar ve eleştiriler yöneltilmiştir. Ruanda soykırımına ilişkin dönemin Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand ve soykırımda yüzbinlerce kişinin ölümünden sorumlu Felicien Kabuga gibi isimler de uzun bir süre suçlama ve eleştirilerin odağında yer almıştır. Ruanda soykırımına ilişkin pek çok dava görülmüş; bu davaların bazısı sonuçlanmış bazısı da halen sonuçlanmayı beklemektedir. Yerel paramiliter bir örgüt de yine aynı şekilde soykırımdan sorumlu tutulmuştur. Devletlerin, uluslararası toplumun ve bireylerin dolaylı ya da dolaysız rolü bulunduğu Ruanda soykırımına dair bugün hala çözüme kavuşturulması gereken noktalar bulunmaktadır.

Fransa ve Ruandanın ötesinde çokça tartışılan konulardan biri Fransanın Ruanda soykırımındaki rolüyle ilgilidir. Ruanda soykırımına ilişkin aslında alevi hiç sönmeyen bu ve benzeri tartışma konuları neredeyse 1994ten beri her yıl uluslararası toplumun dikkatine getirilmektedir. 12 Haziran 2020de Fransanın

Bu yazı dizisinde, Ruanda soykırımında rolü olduğu gerekçesiyle yapılan tartışmaların merkezinde yer alan devletler, kurumlar ve kuruluşlara yönelik eleştirilerin bir değerlendirmesini sunacaktır. Fransa ve Belçika gibi devletlerin yanı sıra Ruanda soykırımından önce ve sonra Ruandada bulunan Birleşmiş Milletler ve Katolik Kilisesi gibi kurum ve kuruluşların hangi gerekçelerle eleştirildiği üç kısımdan oluşan bu yazı dizisi çerçevesinde anlatılmaya çalışılacaktır.

İlk olarak, Ruanda soykırımının öncesine giden süreç tarihsel bir zaman çizelgesi içerisinde Fransanın Ruanda Soykırımındaki Rolü, Birinci Kısım: Ruandada Ne Oldu? başlıklı yazıda ele alınacaktır. Ardından Birleşmiş Milletler ve Katolik Kilisesinin Ruanda soykırımıyla ilişkili olarak eleştirildiği noktalar Fransanın Ruanda Soykırımındaki Rolü, İkinci Kısım: Birleşmiş Milletlerin ve Katolik Kilisesinin Ruanda Soykırımına Etkisi başlıklı yazıda irdelenecektir. Fransanın Ruanda Soykırımındaki Rolü, Üçüncü Kısım: Özür Dileme Sırası Fransanın mı? başlıklı yazı dizisinin son kısmındaysa Ruanda soykırımına ilişkin yaşanan son gelişmeler çerçevesinde Fransanın Ruanda soykırımındaki rolü incelenecektir. Üç kısımlı bu yazı dizisinde, konuyla ilgili literatür ve uluslararası basında yer alan haberlerden yararlanılacaktır. Buradaki amacımız Ruanda soykırımına ilişkin 1994 yılından bu yan süregelen tartışmaları okuyucularımız dikkatine sunmaktır.

Ruandada Ne Oldu?

1994 Ruanda soykırımına giden süreci ve sonrasında olanları açıklamak için yalnızca Ruandanın o dönem içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve toplumsal krizlere odaklanmak yetersiz olacaktır. Ruandada yaşananların değerlendirmesini yapmak için hem iç hem de dış faktörlere bakmak gerekmektedir. Bununla birlikte, Ruandada soykırıma giden sürece etki eden faktörlere ayrı ayrı bakmak veya Ruandada yaşananları münferit olayların bir sonucuymuş gibi göstermek soykırıma giden sürecin eksik değerlendirilmesine neden olacaktır. Bunun yerine tüm etkileri göz önünde bulundurarak bütüncül bir yaklaşımla konunun değerlendirilmesini yapmak gerekmektedir.

Almanya ve Belçika sömürge idaresi dönemlerinin öncesine bakıldığında, 11. yüzyıla kadar olan sürede Ruandada Hutuların sayıca üstün nüfus olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum 11. yüzyıl ve 15. yüzyıl arasında Tutsilerin

Sömürge dönemi öncesi Ruandayla ilgili söylenmesi gereken bir başka nokta, Ruandanın o döneme kadar güçlü bir krallıkla yönetiliyor oluşudur.

19. yüzyılın sonlarından I. Dünya Savaşına kadar olan sürede, şimdiki Burundi topraklarıyla beraber Ruanda ve günümüzdeki Tanzanyanın batısını sömürgeleştiren ilk devlet Almanyadır. Alman Doğu Afrikasının batı kısmında yer alan Ruanda ve Burundi, I. Dünya Savaşından sonra Milletler Cemiyeti mandası altında Belçikaya bağlanmıştır. Alman sömürge idaresinin yaklaşımını devam ettiren Belçika da *Mwami* olarak adlandırılan krallar vasıtasıyla Ruandaya dolaylı olarak hükmetmeye devam etmiştir. Yalnız Alman idaresinden farklı olarak Belçika, Ruandada ekonomi, siyasi ve sosyal yapıda değişiklikler yapmıştır.[3]

Belçika sömürge idaresi altında gerçekleştirilen önemli değişikliklerden biri Ruanda vatandaşlarının etnik kökenlerinin belirtildiği kimlik kartı uygulamasıdır. Bu uygulama Hutu ve Tutsiler arasındaki etnik ayrışmanın derinleşmesine etki eden faktörler arasında yer almaktadır.[4] Bununla birlikte Tutsilere yönelik ayrımcı bir politika izleyen sömürge idaresi, Tutsilerin üst düzey idari makamlarda yer almasını ve dolayısıyla siyasi gücün Tutsilerin elinde olmasını desteklemiştir. Buna karşın Hutuların önemli bir kısmı zorunlu üretime ve zorunlu işçiliğe tabi tutulmuştur.[5] Sömürge idaresinin uyguladığı ve Tutsileştirme politikası olarak adlandırmanın mümkün olduğu bu yaklaşımla beraber kilise de Tutsilerden yana olan bir tutumla sömürge idaresine destek olmuştur. Bu uygulamalarla Hutu ve Tutsiler arasındaki etnik kimlik aidiyetin derinlik kazandırılarak Ruanda halkının kutuplaştırıldığı ve bunun sonucunda etnik kimliklerin siyasallaştırıldığı, Ruandada sömürge öncesi döneme ilişkin yapılan değerlendirmeler arasında yer almaktadır.[6]

Ruandanın Milletler Cemiyeti mandasından BM Vesayet Bölgesi altına sokulması II. Dünya Savaşından sonra, ülkede demokratik atılımların gerçekleştirilmeye başlandığı döneme tekabül etmektedir. Bu dönemde Belçika sömürge idaresi Hutuları desteklemeye başlamış ve Hutular üst düzey yönetimde yer alan Tutsilere karşı ayaklanmıştır. Siyasi iktidarı ele geçirmeye başlayan Hutular zaman içerisinde daha da güçlenmiş ve 1959 yılında gerçekleştirilen Sosyal Devrimle Ruandadaki Tutsi hakimiyeti giderek zayıflamıştır.[7] Her ne kadar bu durumu ülkedeki demokratikleşme hareketinin etkisiyle siyasi alanda yaşanan bir canlanma olarak nitelendirmek mümkünse de söz konusu canlanma Tutsilere yönelik şiddet ve katliamların ortaya çıkmasına yol almıştır.

Şiddet olayları birkaç yıl içerisinde on binlerce Ruandalının hayatını kaybetmesine ve çoğunluğun Tutsilerden oluşan yüz binlercesinin ülkeyi terk ederek komşu ülkelere sığınmak durumunda kalmasına neden olmuştur.

Belçika sömürge dönemi Ruandada 1 Temmuz 1961 tarihinde bağımsızlığının ilan edilmesiyle son bulmuştur. I. Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırmanın mümkün olduğu 1962-1973 yıllarında Hutular Ruandada etkin olmaya başlamıştır. Tek parti yönetiminin hakimiyeti altında geçen bu yıllarda siyasi alan etnik çizgiler çerçevesinde oluşmaya, Tutsi ve Hutular arasındaki sorunlar iktidar bağlamında şekillenmeye devam etmiştir. Bu dönemde hükümet Tutsilere karşı yeterince sert olmamakla eleştirilmiştir. Diğer yandan komşu ülke Burundide Hutulara yönelik gerçekleştirilen şiddet eylemleri Ruandaya yansımış ve Ruandada zaten tehdit altında olan Tutsi varlığı daha da tehlike altına girmiştir. 1964 yılında Tutsilere yönelik gerçekleştirilen saldırılar neticesinde sayıları 10 bin ve 14 bin arasında değiştiği varsayılan masum sivil öldürülmüştür.[8] Ruandadaki bu iç karışıklık 5 Temmuz 1973 tarihinde dönemin Savunma Bakanı Juvenal Habyarimana liderliğinde gerçekleştirilen darbeyle son bulmuştur.

Habyarimana Kalkınma İçin Ulusal Devrim Hareketi (MRND)ni kurmuş ve tek parti olarak uzun bir süre iktidarda kalmıştır. Habyarimana yönetiminin etnik anlaşmazlıklara yönelik uyguladığı politikalar göz önünde bulundurulduğunda, bir önceki döneme göre olumlu anlamda bir fark yarattığını söylemek zordur. Tutsilere yönelik ayrımcı politikalar bu dönemde de uygulanmaya devam etmiştir. Örneğin, Tutsilerin devlet okullarında eğitim alma hakkı ve idari işlerde görev alma durumları kota sistemi yoluyla kademeli olarak sınırlandırılmıştır. Bir önceki döneme kıyasla ortaya çıkan bir diğer fark, bölgecilik politikaları sürdürülmesi ve böylece ordu ve kuzeyden Habyarimana hükümetine gelen destekle, ülkedeki güç dengelerinin güneyden kuzeye doğru kaymasıdır. Bu dönemle ilgili vurgulanması gereken bir diğer nokta, ekonomik büyümenin getirdiği kısmi istikrardır.[9] Habyarimana yönetimi ilk yirmi yılda ekonomik anlamda başarılara imza atmışsa da 1990lı yıllara gelindiğinde siyasi alanda bölgesel kutuplaşmanın arttığını, sınıfsal farkların iyice belirginleştiğini ve kentli yoksulların ve kırsalda yaşayan Ruandalıların marjinalleşmenin arttığını söylemek mümkündür.[10]

1960lı yıllarda yaşanan olaylar sonucunda Ugandaya sığınmak zorunda kalan Ruandalı mülteciler, Ruandaya geri dönüş amacıyla Ruanda Yurtsever Cephesi (RPF)ni kurmuştur. Ne var ki bu oluşum esas maksadını gerçekleştirememiş,

4 Ağustos 1993 tarihine gelindiğinde, iktidarda bulunan MRND ve RPF ile yapılan görüşmeler sonucunda Arusha Barış Mutabakatı imzalanmıştır. Savaşı sona erdirme amacıyla yapılan müzakerelerin ve bu müzakereler sonucunda Habyarimananın RPF ile iktidarı paylaşmayı kabul etmesini hem içeriden hem de uluslararası toplumdan gelen baskıların bir sonucu olarak görmek mümkündür. Ancak yapılan bu anlaşmada yer alan maddeler Hutu ve Tutsiler arasında barışı sağlamaktan ziyade söz konusu gruplar arasındaki çatışmanın daha da derinleşmesine neden olmuştur. Söz konusu anlaşmanın Tutsilere ayrıcalık tanıdığı yönündeki haberler radyo ve yazılı basında yer almıştır. Komşu ülke Burundide Kasım ayında Başbakan Ndadayenin Tutsi kontrolündeki ordu mensupları tarafından öldürülmesi Ruandadaki Hutu-Tutsi çatışmasını daha da kötüleşmesine yol açmıştır. Komşu ülkede yaşanan iç karışıkların Ruandaya olan olumsuz etkisiyle beraber Habyarimana hükümetinin halihazırda içerde de Fransadan gelen askeri yardıma ve diğer yardımlara çok fazla bağımlı olduğu yönündeki eleştirilere maruz kalması Ruandadaki huzursuzlukların artmasına sebep olmuştur.[12]

Ülkede Hutu ve Tutsiler arasında artan gerginlik 6 Nisan 1994 tarihinde Ruanda Başkanı Habyarimananın bindiği uçağın düşürülmesiyle patlama noktasına gelmiş; aynı gün şiddet olayları korkunç bir hal almış ve katliamlar gerçekleştirilmiştir. 7 Nisan günü Habyarimanaya bağlı güçler Tutsilere karşı ılımlı buldukları Hutu kökenli Başbakan Agathe Uwilingiyimanayı öldürmüştür. Bu olayları takiben 100 gün içerisinde yaklaşık 800 bin Tutsi ve ılımlı Hutu, radikal Hutular tarafından öldürülmüştür. Olaylar Paul Kagamenin önderliğindeki RPFnin Ruandanın bazı bölgelerini ele geçirmeye başlamasıyla sona ermiştir.

Yazının giriş kısmında da değinildiği gibi, Ruandada soykırım koşullarının oluşmasında hem iç hem de dıştan gelen pek çok faktör etkili olmuştur. Ruanda soykırımına giden sürece etki eden iç faktörler arasında başta Belçika sömürge idaresinin de yönlendirmesiyle uygulanan etnisite politikaları ve bu politikaların iktidar bağlamında siyasileştirilmesidir. Ruandanın içinde bulunduğu ekonomik koşullar ve Ruanda siyaseti de soykırıma giden yolun önünü açmıştır. 1960lı yıllarda yaşanan şiddet olayları sonucu ülkeyi terk etmek zorunda kalan Tutsi mültecilerin Ugandadaki kötü yaşam koşullarının etkisiyle RPF kapsamında başlattıkları geri dönüş hareketinin Ruandaya yansımaları da soykırıma etki eden dışsal faktörler arasında yer almaktadır.

Ruandadaki soykırımın tek sebebini etnisiteye indirgemek veya Ruandadaki olayları -o dönem Batı medyasında iddia edildiği gibi- etnik gruplar arası bir çatışmadan ibaret görmek Ruanda gerçeğini gözden kaçırmaya neden olacaktır. Yazı dizimizin ikinci kısmında ele alındığı gibi Ruanda soykırımına ilişkin başta Birleşmiş Milletler ve Katolik Kilisesi olmak üzere Batı kökenli kurum ve kuruluşlara yönelik yapılan eleştirilerin kaynağını Batının bu indirgemeci tavrı oluşturmaktadır. Yazı dizimizin ikinci kısmında bu konu daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

* *Fotoğraf: storymaps.arcgis.com*

[1] Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda Ruandada öldürülen kişi sayısı genel olarak 800 binden fazla olarak verilmektedir. Resmi olmayan rakamlara göre, Ruanda soykırımında bir milyona yakın insanın öldürüldüğü ve bu rakamın iki katı kadar insanın göç etmek zorunda kaldığı varsayılmaktadır (Bkz. Ebru Çoban Öztürk, Uzlaşma Süreçleri ve Uluslararası Mahkemenin Sonlandırılması Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası İlişkiler* 12, no. 48 (2016): 39.

[2] Catherine Newbury, Background to the Genocide: Rwanda, *A Journal of Opinion* 23, no. 2 (1995): 12.

[3] Öncel Sencerman, Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, no. 18 (2013): 40.

[4] Sencerman, 1933 yılında Belçika sömürge idaresinin gerçekleştirdiği nüfus sayımında Hutu, Tutsi ve Twaların boy, burun ve göz şekillerinin ölçüme tabi tutulduğunu ve kimlik kartlarının bu ölçümler sonucunda dağıtıldığından bahsetmektedir bkz. Sencerman, Batılı Koloniyel Güçlerin, 41-42.

[5] Newbury, Background to the Genocide, 12.

[6] Filip Reyntjens, Rwanda: Genocide and Beyond, *Journal of Refugee Studies* 9, no. 3 (1996): 243.

[7] Newbury ve Newbury 1959 yılında başlayıp 1961 yılında devrime giden bu süreci Belçika sömürge idaresi tarafından uygulanan ikili sömürgecilkin yarattığı baskı ve merkez mahkemede yer alan Tutsi delegelere karşı siyasi bir mücadele dönemi olarak ifade etmektedir (Bkz. Catharine Newbury and David Newbury, A Catholic Mass in Kigali: Contested Views of the Genocide and Ethnicity in Rwanda, *Canadian Journal of African Studies/ Revue Canadienne des Études Africaines* 33, no. 2/3 (1999): 296.

[8] Newbury and Newbury, A Catholic Mass in Kigali, 298.

[9] Sencerman, Batılı Koloniyel Güçlerin, 48.

[10] Newbury, Background to the Genocide, 15.

[11] Sencerman, Batılı Koloniyel Güçlerin, 51.

[12] Newbury, Background to the Genocide, 16.

Yazar Hakkında :

Ceyda Acicbe 2017 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü □□□□ mezun oldu. Lisans eğitiminin ardından mezun olduğu yıl Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü tezli yüksek lisans programına başladı.

Acicbe AVİM'e 2019 Eylül ayında katılmıştır.

Atıfta bulunmak için: ACİCBE, Ceyda. 2026. "FRANSA'NIN RUANDA SOYKIRIMINDAKİ ROLÜ, BİRİNCİ KISIM: RUANDA'DA NE OLDU? ." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2020 / 29. Ağustos 24. Erişim Kasım 10, 2026. https://mail.avim.org.tr/tr/Analiz/FRANSA-NIN-RUANDA-SOYKIRIMINDAKI-ROLU-BIRINCI-KISIM-RUANDA-DA-NE-OLDU

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır